

Становище
на доц. д-р Димитър Камбуров
относно докторската теза на Камелия Спасова
«Събитие и пример в порядъка на дискурсите за литературата.
Проблемът за образцовата творба»

Докторската теза на Камелия Спасова си поставя за цел да изследва проблем с характера на събитие: неопровержимостта на изследователската му важност и научна приносност е съпътствана от сравнително слабата му, поне количествено, разработеност. Това съчетание от задължителност и пропуснатост предизвиква онази почуда, онова «ахване», което съпътства изключителността и нормативността на събитието. Думата ми е за примера, за превръщането му в център на едно литературоведско изследване. Въпросът без съмнение засяга която и да е концепция, идея или теза, решила да подкрепи аргументацията си с пример, а такива са практически всички опити за теория, философска система, постановяване на истина. Въпросът е какво означава едно теоретично, философско или научно положение да бъде опримерено, илюстрирано с пример. Как и доколко потвърждава валидността му примерът? Важността на този проблем е огромна, тъй като в него се срещат и сблъскват неща като общо и частно, дедукция и индукция, правило и изключение, закон и практика, буква и дух, и т.н. С други думи, чрез примера могат да бъдат проверени или подхвърлени на преразглеждане някои от фундаменталните въпроси на философската или теоретичната мисъл. Така е поради двусмислеността на примера: той често е призоваван в ролята на доказателство, на потвърждение, заето от опита, здравомислието или традицията. В същото време примерът по-скоро онагледява, илюстрира, подпомага разбирането на научно предположение, очакващо друг тип доказателство. От трета страна, обаче, невинаги е очевидно кое е първо и второ – не са изключение случаите, в които примерът предхожда и по този начин постановява онова, което уж следва да доказва или илюстрира. От перспективата на днешния ден примерът изглежда като заредено деконструктивистко оръжие, насочено към теориите и

техните истини. Ала тази лесна в предвидимостта си деконструктивност е схваната от авторката като дар, от който следва да се бои. Нейният подход към примера и отношението му към теорията минава през ясното съзнание за необходимостта от добра навигация между сцилата на традиционната вторичност и орнаменталност на примера и харибдата на неговото потенциално надценяване и свръхинвестиране от страна на един постмодерен теоретичен идиом. Камелия Спасова няма съмнения относно мащаба и залога на работата си и именно затова избира перспектива, която е достатъчно тясна, за да е надеждна, докато е мощно продуктивна в самоограничеността си.

Впрочем дължа едно обяснение. Възнамерявам да продължа да хваля тази работа, но ситуацията ми е донякъде деликатна, доколкото съм неин научен ръководител. Всъщност нямам причини да се въздържам, тъй като се чувствам по-скоро свидетел и съмишленик, отколкото неин «ръководител». Бих се радвал да съм неин «съучастник», но приносът ми не подобава за подобна претенция. От самото начало имах съзнанието, че колегата Спасова има нужда по-скоро от духовна подкрепа, отколкото от помощ, повече от съпричастие, отколкото от съучастие.

Преди да се концентрирам върху работата остранило, само още две думи от позицията на ръководител. Благодатната тема предполагаше подходящ избор на материал. Обсъждахме просвещенския роман (*contes philosophique*, романът-ответ на авторитетна философска теза), манифестите на модернизма, лириката на Вапцаров. Човек би могъл да очаква от млад човек с впечатляваща литературна и философска култура едно по-летливо съчинение, което се изкушава от екстравагантните възможности, които му предоставя темата, и се насочва към ярки исторически моменти, в които цели теории и философски системи са (за)висели от «пирона» на примера, на който са се позовавали и уповавали да ги «удържи». От Аристотеловия залог върху «Едип цар» през Волтеровото «онагледяване» на Лайбниц, през Ницшеовото позоваване на античната трагедия и Новия завет до Хайдегеровото упование на «Селски обувки» на Ван Гог – световната мисъл, а и изкуство са в непрестанен режим на опримеряващо позоваване, които очакват внимателното си проследяване и анализ. Аристотел и Платон бяха пред скоба, но изпитвах неохота работата да остане при тях. Сега виждате, първо, колко напразни са били опасенията ми, и второ, колко работата е далеч от каквато и да е зазиданост в античния текст и

контекст. Камелия Спасова тръгна по далеч по-труден, но и по-надежден път. В своята работа тя се фокусира върху два режима на опримеряване, които идентифицира не къде да е, а у философските отци на Европа, Платон и Аристотел. Великите мислители са видени като първоначалници на два алтернативни типа опримеряване, чийто избор не на последно място зависи и от готовността им да теоретизират примера (Аристотел) или не (Платон). Инверсията между Платон и Аристотел е в защита на теоретическия приоритет на работата, но действителната печалба идва от използването им като парадигми, т.е. като примери, които програмират два модела на интелектуално поведение и то отвъд боравенето с примери. Впрочем изследването променя и собствения си характер, като в двете си части разиграва елегантна и овладяна перформативна физиогномика: строга, съсредоточена прецизност при работата с Аристотел; по-освободена перспектива при представянето на Платон. Но като се присединява към традицията на тяхното разграничаване, работата намира начин да ги сговори, да ги накара да съучастват, като ту разменя местата им, ту показва метафизичната едностранчивост на свеждането им да моделите, към които са пришити като най-прост пример. Тъй че колкото работата си налага едно близко четене на Аристотел като първи теоретик на примера, а за Платон отрежда по-свободен интерпретативен ключ, тя и в двете си части борави с цялата многовековна традиция от античността до наши дни. Една от най-оригиналните черти на работата е умението и да въвлече и сговаря такова множество автори от всякакви епохи и националности. Теоретическата перспектива позволява на работата да поставя редом древни и съвременни, утвърдени и недопризнати, класически и иконоборци, чужди и български мислители, отхвърляйки една от най-жилавите политически некоректности – тази на благоговееенето пред имената и на пренебрежението спрямо «малките» и «маргиналните». Впрочем работата не само показва удивителна вещина при обсъждането на многообразен и разноречив материал, но и показва уважение и зрялост в диалога с обсъжданите автори, което, смея да твърдя, е белег на поколението учени, към което Камелия Спасова принадлежи; едно поколение, което дава сигнали, че може би вече може да се говори за онази зрялост на боравенето със световната и българската хуманитаристика, която е преодоляла и мегаломанията, и комплексите, «и гордеенето, и срама», по думите Мария Тодорова.

И така, подчертах примера като изследователски обект и държа на това. Ала примерът, който сам по себе си е продуктивен ракурс, на свой ред е видян в засичането на други две понятия – събитието и образцовата творба; накратко как и доколко примерът има потенциал да се превърне в събитие в качеството си на образцова творба. По този начин работата си осигурява динамика и изследователска плътност като изследваният проблем е фокусиран в понятие, разглеждано като обект, но и като субект, на свой ред раздвоен между инструменталност и агентност.

И така, кои са етапите, през които преминава изследването?

Въвеждащата част на едно научно изследване днес е от особена важност, тъй като следва да резюмира текста. Силата при Камелия Спасова идва от красноречивата икономичност на изказа и формулировките ѝ. Става ясно, че първото и определящото в тази работа ще бъде примерът, докато събитието ще дойде *на втора стъпка*, при това видяно в перспективата на образцовата творба. Това е умен и калкулиран ход, тъй като има относително по-малко свършена работа около примера и една актуалност с начални белези на умора около философията на събитието. Примерът е този, който може да постави под въпрос екстатиката на събитието, на образцовостта, на творбата и в последна сметка на *събитието на образцовата творба*. Така работата показва една от ключовите си черти: научната дързост се съчетава с калкулираност на рисковете, било през прецизно избрания ракурс, било през конкретиката и съсредоточеността на размишлението.

Следващият ключов момент е да се обясни защо Аристотел и Платон и защо в този ред. Аристотел размишлява пряко върху примера, утвърждава го като глоса, макар и при него той да остава привидно в сянката на ентимемата; за да стане Платон философ на примера, трябва да се извърши повече интерпретативна работа. Ето защо работата предприема затворено или близко четене на трактата на Аристотел, докато Платон бива интерпретиран със замах и блясък, които да отиват на собствената му «орнаментална» стилистика в работата с примера. Що се отнася до избора на «старата реторика», той бива обоснован през нейната двусмисленост и вездесъщост, през претенцията ѝ да бъде наука, изкуство и техника за убеждаване, за да бъдат поставени през нея ни повече, ни по-малко въпроси като тези за дискурса; за истината-и-

убедителността; за изкуството-и-науката; за нормата-и-нарушението; за фигуративното-и-буквалното.

Посветената на Аристотел част започва с Реториката, въвело термина «пример», за да завърши с преразглеждане на езотеричната класика на Стагирит. Този ход, покрай другото, цели през Поетиката да осигури по-мек преход между ригидната Реторика и литературната изкушеност на Диалозите. Освен елегантния начин, по който работата разчиства територия както за своето ключово понятие «пример», така и за *«реториката» като антистрофа на диалектиката*, частта приятно изненадва с последователно позоваване на античния текст в оригинал, било чрез по-познатото привличане на понятията му, било чрез представянето на пропозиции с елиптическия характер на дефиниции.

Първата задача е разграничението на примера от ентимемата, което се оказва и негативно важно – със затрудненията, които поставя. Ентимемата, разглеждана като посредник между реториката и диалектиката, между *публично вероятното и принципно вероятното, е вид силогизъм и следователно представлява дедуктивна операция, макар и с по-ограничен периметър на валидност* (стр.28).

Примерът като движение от частно към частно и от подобно към подобно на пръв поглед е в очевидна логическа непълноценност. Авторката меко показва противоречията или недоглежданията на мислителя, например изтъкнатите предимствата на ентимемата пред примера са от реторически порядък, докато примерът е защитен с по-скоро логически аргументи: «Не по-малко убедителни са речите с примери, но повече вълнуват тези с ентимемите». Все пак оказва се, че примерът, макар и почиващ на индуктивен принцип, разполага с по-различен механизъм, най-вече по силата на вертикалното, парадигматично разположение на частните случаи. В последна сметка става ясно, че движението по линията на подобността има качествен, а не количествен или субстанциален характер. Като сравнява видовете примери с видовете ентимеми, работата отвоюва още малко територия за своя обект на изследване, за да се фокусира към специфичните модели за пример, а после да се върне на видовете ентимеми, за да покаже до каква степен част от тях се основават върху примери. В края на краищата работата обръща внимание на Аристотеловия диалектически модел *на дедуктивно-индуктивно сработване чрез употреба на ентимема, последвана от епilog с онагледяващ и препотвърждаващ съждението пример*. Финалното

обобщение е със силен съвременен адрес: *И ако е трудно да бъде направена реч, която обсъжда дадено събитие, явление или даже литературно произведение, така че тя да е съставена изцяло от примери, то не по-малко загадъчна ще остане речта, в която примерите напълно отсъстват.* Способността на примера да поддържа неяснота предлага подходящ преход към отдавна подготвяното засрещане на примера с образцовата творба, като първи пример за второто е естествено Омир у Аристотел. След като показва как Аристотел съкращава Омир, за да открие важното за себе си, работата посочва как принципът на това съкращение се оказва теоретически продуктивен, включително и когато е критикуван.

И тук следва да подчертая нещо. Работата върху тази теза започна преди години, но нейният завършен вид беше постигнат след като докторантката спечели конкурс за преподавател по западно-европейска литература. Работата е пример за теоретична продуктивност, но в същото време нейната работа с Омир и с неговите по-късни интерпретатори, със Софокловия *Едип* и цялата традиция на дебата върху него показват както аналитична вещина, така и впечатляваща потопеност в античния свят и в неговите модели на мислене, самоконципиране и авторепрезентиране. С други думи, работата е теоретична, но е достойна и за цялостния профил на катедрата по теория на литературата и антична, западна и световна литература. Забележителна е вещината, с която авторката идентифицира Аристотеловия метод на постановяване на образцови творби отгоре, със средствата на дедукцията. Ала именно в светлината на този ясно очертан модел става още по-видна потенциално провокативната роля на примера спрямо аргументационната верига, в която е предвидено да бъде включен. *Примерът*, пише докторантката, *не може никога да бъде докрай консумиран, затова винаги дава остатък.* Това е шлюз, през който лесно може да се изпадне в деконструктивен триумфализъм пред лицето на провала на примера в усилието да опримери теорията. Но авторката не изпада в тази клопка, а бърза да покаже и благото, и позитивната надеждност на примера и употребите му при и спрямо Аристотел. Затова и образцовите примери с Антигона и Едип са разгърнати толкова убедително. За докторантката позоваването на Ирен Харви и книгата ѝ върху примера помага, за да се усъмни в предначертаността на деконструктивната ѝ траектория, без обаче да се плъзга и в посоката на противопоставянето: *Примерът остава пластичен, изплъзващ*

се от узаконилия го принцип. Ексцесивността му е в трансгресирането на легитимиращите процедури. ... нито може да застъпим гледната точка на традиционното преекспониране на ентимемата, с което се омаловажава или заличава аргументът по пример, нито пък да се съгласим с Харви, че при Аристотел примерът остава вписан и подчинен на дедуктивната логика. Работата е овладяна както в критиката си спрямо начина, по който се разправя с Аристотел Харви, така и в проследяването на дългата традиция по философското и теоретичното «усвояване» на Антигона. Като започва с имената на Аристотел, Хегел и Лакан, работата преминава през критиките на Стайнър към Хегел и на Бътлър към Хегел и Лакан, за да завърши със самоопределението на Бадиу, с начина, по който Аленка Зупанчич се надгражда над Лакан и Бадиу или по-скоро ги уплътнява отвътре в модуса на верността, за да се стигне и до трансхуманния прочит на М. Николчина.

Следващите части оформят нещо като кулминация на цялата работа чрез фокусирането върху може би най-образцовата и най-пренапряганата теоретично творба в историята на европейското човечество: Софоклевата трагедия за Едип Цар. Наблюдението започва с отдавна очаквания от всеки изкушен от съвременната хуманитаристика читател – знаменитата съпоставка между пример и изключение в една от най-влиятелните книги на нашето време – «Номо Sacre» на Дж. Агамбен. Като се обръща към неговата призната задълженост и на Фуко, и на Бадиу, и на Кун, К. Спасова достига до един от ключовите за работата въпроси: *не какво е примерът, нито дори какво е изключението, а как се става **изключителен пример**. Къде стои структурата на екземплярността – от страната на парадигмата или от страната на събитието?* Внимателната работа на Агамбен с Аристотел е разгърната през два негови текста върху примера-парадигмата, за да се премине към друга модерна класика – текста на Дерида върху закона. Все пак именно Агамбен се превръща в гръбнак на теоретичната прелиминария на частта за Едип: «Образцовото битие е чисто лингвистично битие. Образцовостта е това, което не е определено от никаква собственост, освен от бъденето-наречен. Не да бъдеш-червен, а да бъдеш-наречен-червен; ... методът на парадигмата изважда онзи, който идва **по навик** или **от любов**. Една тайна история на западната мисъл може да бъде разказана не през централните философеми като *идея, същност, логос, абсолютен, истина, знак*, а през литературните примери, които

философите са привеждали между другото и които носят следите на техните пристрастия. Едно такова пристрастие за Аристотел е трагедията „Едип цар” на Софокъл.»

Макар внимателната работа с Агамбен на моменти да поставя въпроса за връзката му с обещаната в подглавата тема за «Едип Цар», в последна сметка именно италианският философ предлага най-разгърнатата съвременна теоретизация върху примера. В някакъв смисъл ролята му е на съвременно съответствие на Аристотел, а и той донякъде преповтаря в модерен ключ и идиом Аристотел и по този начин се оказва важно потвърждение на вече предложените наблюдения на Спасова върху Аристотеловата работа с примера. Тази окръгленост помага за формулирането на ключовите тези на работата през дефинирането на двата модуса на постановяване образцовата творба: манифестния и образцовия, които са винаги смесени, но винаги единият модус доминира. Така работата стига до обобщено назоваване на онова, с което отдавна вече ни е занимавала: **1. през примера да бъде саботирана или опровергана теорията; 2. примерът да стане пример за нещо друго; 3. посочването на същата творба като образцова, само че за друга парадигма. ...** В случая с Едип може да заподозрем, че тази третата стъпка в нашето съвремие е предприета от Фройд. Вече Аристотел-и „Едип цар” се конкурира и заменя от Фройд-и-Едиповия комплекс: смяна на парадигмите от поетична към психоаналитична.» Ако има нещо в частта, посветена на Едип, което донякъде отстъпва на представянето на Антигона, то ще да е в разделянето на чуждата от българската теория. Въобще тази част, ако и демонстрираща топлота и грижа за българската мисъл, като да употребява излишно количество енергия да си даде вид, че я взима за равностойна на западните си образци и инстанции.

Все пак в частта, в която Спасова привежда аргументите на Н. Гочев при прочита му на А. Ничев на диалога между Аристотел и Платон, тя по експлицитен начин заявява самосъзнание за собственото си място в тази традиция на прочити на класика и коментаторите му: «И ако хюбристичното обръщане и зачеркване на предходници е експлицитен **манифестен акт на разправа с миналото**, то поддържането на традицията в нормативното опримеряване с предходниците и повтаряне на техните постановки представя **историята на имплицитното подриване отвътре** на съответните дискурси, което може да бъде теоретично илюстрирано със структурата на примера.»

Работата на Камелия Спасова сякаш клони към втория подход, без да зачерква другия. Все пак в частта за «Едип» като да липсва нещо от онази съсредоточеност и «едносъставност» на обсъждането на «Антигона». Вместо това има поредица от въздигания и възвръщания при все отлагана кулминация. Финалната трипарциална структура върху приложението на примера обаче е много силна и убедително разгърната: 1. редукция и генерализация, 2. интерпретация, 3. парадигматизация. Предпочитанието към парадигматизацията през дълга към Агамбен показва едно някак прикривано теоретическо пристрастие, обяснимо с факта че при нея в най-пълна степен примерът се превръща в събитие.

Частта върху Платон остава като преднамерен апендикс, като предварителни бележки и обещания за бъдеща, по-детайлна и разграничаваща нещата разработка. В този си вид тя има важна композиционна и перформативна роля – да внесе различие и да проиграе, защити и подмолно дискредитира един стил на езиково поведение, който е възхваляван, но е оставен донякъде в състоянието на магматична недоразчлененост и безразличие между философско и литературно: *Агонът между философията и реториката е самата сцена на раждането на философския дискурс, легитимиращ своя статут онтологически и метафизически разполагайки през опозициите истинно/убедително; знание/умение; същност/повърхнинност; идея/копия; универсално/релятивистично своите властови диспозитиви.*

В заключението работата отново формулира основната си теза: че изключителният пример сам задава закона, който опримерява, перформативно повтаря и разтваря събитието. Отместването не се извършва през откриването на празнина между теория и пример, през заклеяването, че общият закон не е потвърден чрез примера. Напротив, то идва от двойното утвърждаване, повторението на примера като винаги генериращо остатък. Така разработката доказва една от ключовите си тези от началото: *Събитието на образцовата творба не като едно, а като копула, двусъставен механизъм, задвижван от сговарянето на теория и пример.*

В заключение нека повтора: проблемът какви са отношенията между теоретичната и философската постановка и примера, често литературен, е от първостепенно значение; примерът, оказва се, винаги опримерява с остатък, неизбежно произвежда излишък, който не може да се впише в отреденото му

функционалното предназначение. Така всеки пример прави и нещо различно, ако не и противно спрямо поставената му задача, спрямо постановките, на които уж следва да е подчинен. Залогът е особено голям, тъй като през проблемът за примера и опримеряването могат да се видят поновому отношенията между философия и литература, между теоретичен и художествен дискурс, в последна сметка между наука и изкуство, между различните режими на знание и истина в порядъка на дискурса.

Научните достойнства – изследователска строгост, впечатляваща научна култура, интерпретативна дълбочина, асоциативна инвентивност, зашеметяващата библиография и не на последно място владенето на множество езици – научни и други – правят тази докторска теза необходима и ценна за българската научна сцена.

Работата е написана на един рядко овладян и изчистен концептуално език, като в същото време той не е лишена от стилистична физиономия, от една фина емоция, която пронизва и най-строгите дефиниции, и най-сложните размишления. В работата изследваните автори са цитирани в оригинал, като цитатите са не само преведени, но и коментирани откъм богатствата и противоречията, които поставя оригиналният текст. Овладяването на един толкова специфичен изследователски материал обаче е надградено с адекватни и оригинални размишления върху природата на събитието на «възникването» на образцовата творба и нейната роля за конструирането на класиката и канона. Тъй че това не е книга «просто» за Аристотел и Платон, а за моделите, чрез които европейската част от човечеството ще се справя с проблема около създаването на истини и снабдяването им с убедителност, с правдоподобност. В последна сметка въпросът за примера е въпрос за това как истината става правдива.

Обемът на предложеното становище, давам си сметка, многократно нахвърля очакваното от този жанр. Дано като оправдание послужи факта на моята по-тясна ангажираност с този проект в качеството ми на негов научен ръководител, но още повече усилието ми за отстранен прочит, който да потвърди изключителните качества на тази докторска теза, която заслужава най-висока оценка и без съмнение с много надхвърля изискванията за това научно равнище. Надявам се и останалите членове на журито по защитата на докторската теза на Камелия Спасова да споделят същата убеденост, че

работата заслужава най-висока оценка, а авторката ѝ – да ѝ се присъди титлата доктор.

доц. д-р Димитър Камбуров